

Bondeliv

i DEN FYNSKE LANDSBY

Følg i
Karen og Jørgens
fodspor rundt i
Den Fynske Landsby.

1800-tallets historiske ramme

Barndom

I løbet af 1800-tallet opstod mange små husmandssteder med lidt eller ingen jord. Husmændene kunne ikke leve af at drive jorden og måtte derfor supplere med at arbejde for andre – primært godsejere og selvejerbønder.

Børn blev ammet til 2 års alderen. I 1-5 års alderen fik de de første småpligter, og ved konfirmationsalderen kunne de arbejdsmæssigt udfylde en plads. I husmands- og landarbejderfamilier kom børn ud at tjene fra de var 6-7 år, og det var ikke ualmindeligt, at de de første år delte seng med tjenestepigen eller -karlen.

Den tvungne skolepligt, indført i 1814, blev ikke respekteret, hvis der var brug for børnenes arbejdskraft. Konfirmationen blev i første halvdel af århundredet ikke fejret som nogen stor fest, men markerede indgangen til voksenlivet.

Ungdom

Alle unge var en del af fællesskabet, både hvad angik arbejde og fest. Efter konfirmationen var man medlem af de unges lav, som arrangerede fester, bl.a. de såkaldte legestuer, der blev holdt på landsbyens gårde. De blev afholdt ca. hver fjortende dag, og her blev danset, leget, drukket og spist, ofte til langt ud på natten. Formålet var at kæde de unge sammen under kontrollerede forhold. Landsbyens "gadebasse" (formanden for ungdomslavet) fordelte "gadelammene" (pigerne) til karlene. De par skulle holde sammen et år, indtil en ny fordeling fandt sted. Det sikrede, at ingen blev til overs eller måtte være "bænkevarmer" ved årets fester.

Der var intet skel mellem arbejde og fritid. På vinteraftener var husstanden samlet til aftensæde. Kvinderne kartede, spandt og syede, og mændene lavede husflid som f.eks. halmarbejder og evt. et manglebræt til den udkårne. Også mange fortællinger og sagn blev videregivet her.

Jørgen Hansen Ellegaard - livsforløb

Barndom 1805 -1819

Turuphuset 16

Jørgen Hansen Ellegaard blev født i 1805. Hans forældre var husmænd, og jordtilliggenheden på 5,5 tdr. land var ikke tilstrækkeligt til at ernære familien. Derfor var faderen også skomager, og moderen hjalp til på landsbyens gårde. Helt fra spæd fulgte Jørgen med sin mor på arbejde. Han lå i sin kurv og var viklet, dvs. bundet stramt ind i stof, så det var umuligt at røre sig. Da han blev større, hjalp de ældre søskende med at passe ham, og efterhånden blev han stor nok til at gøre nytte: vogte geder og gæs, samle kvas, dun og fjer og lignende lette arbejdsopgaver.

Katterød Hospital 8

Ind imellem pligterne var han ofte på besøg hos bedsteførelørene i fattighuset.

Melbyhuset 10

Som 7-årig havde Jørgen nået alderen, hvor han skulle ud at tjene. Han fik plads på en lille gård, Melby Bolstedet, ikke langt fra hjemmet. Hans opgave var at gå husbond til hånd. Han blev behandlet godt, men naboens voksne karle drillede ham, fordi han sov i

samme seng som pigen. Det blev ikke til megen skolegang, for husbond mente, at det var vigtigere, at han udførte det arbejde, han var sat til. I 1819 blev han konfirmeret, og skulle nu videre i sin uddannelse.

Ungdom 1819 - 1830

Hulegården 11

Jørgen skulle oplæres til karl, så han senere selv kunne overtage et hus eller – hvis han var heldig og dygtig – måske en gård i fæste. Første tjenestested blev Hulegården, hvor han blev installeret i gårdens karlekammer.

Jørgen var nu optaget i de unges lav, og han var glad for de forskellige gilder, der hørte ungdommen til. Især var det spændende, når festen blev holdt i Hulegårdens storstue, men han ville gerne selv have haft indflydelse på, hvem der var hans gadelam. Ellers optog arbejdet hovedparten af hans tid. Sommeren var hård, men også spændende, fordi meget af arbejdet foregik sammen med andre, og maden var god og rigelig i denne tid. Vinteren med tærskning af kornet var derimod ikke Jørgens livret, men til gengæld var aftensædet hyggeligt.

Voksenliv 1830 - 1863

Væverhuset 5

Jørgen havde fået en kæreste, Kirsten Andersdatter, der var tjenestepige på nabogården. Hun og Jørgen havde været kæresten i flere år, da deres forhold uheldigvis fik følger. Kirsten blev gravid og måtte forlade tjenesten førstkommande skiftedag. De lejede et par værelser i Væverhuset, hvor deres blev søn født. Jørgen ernærede sig ved daglejerarbejde og reparation af seletøj, og Kirsten hjalp til med vævningen. På denne måde klarede de sig igennem – trods alt. I 1836 blev de gift, og sønnen Hans var nu ikke længere et "uægte barn".

Vigerslevhuset 15

Præsteembedets fæstehus var blevet ledigt, og Jørgen og Kirsten var heldige at kunne overtage det. Huset var uden jordtilliggende og

havde kun en have. Jørgen kunne nu udnytte, at han havde lært skomagerhåndværket fra barnsben. Han nedsatte sig som skomager, men arbejdede også som daglejer. Også Kirsten tog arbejde for folk, hvor det var muligt. Sønnen Hans kom ud at tjene, da han blev stor nok, og i stedet fik de en plejedatter, Gjertrud Marie Rasmusdatter. En døvstum skomagervend, Jørgen Jensen, fik sit logi i husets kvistværelse.

Alderdom 1863 - 1871

Vigerslevhuset 15

I 1863 fik Jørgen mulighed for at købe huset. Det var en stor dag for ham, da han underskrev skødet. Desværre nåede hans 2. hustru Maren Andersdatter, ikke at opleve denne dag. Hun døde i 1862, 54 år gammel. Jørgen giftede sig året efter (for 3. gang) med Louise Nicoline Rasmussen. Men Jørgens helbred skrantede, og i foråret 1864 var han nødt til at modtage forbigående fattighjælp. Derfor blev det besluttet, at Jørgens søn og svigerdatter og deres barn flyttede ind, mens Jørgen og Louise flyttede ind i aftægtsstuerne. Her fik de nogle gode år, før Jørgen i 1871 døde, 66 år gammel. Den ene af aftægtsstuerne blev straks omdannet til ligstue, hvor Jørgen H. Ellegaard lå, indtil han skulle begravnes.

Voksenliv

I 1800-tallet var antallet af "uægte børn" på landet ca. 10%. Befolkningsvæksten gjorde det vanskeligt at overtage et hus eller en gård, og man kunne ikke gifte sig, før man havde "foden under eget bord". Den høje ægteskabsalder medførte mange "uægte børn"

Som fæster af et jordløst hus måtte man hente en indtægt fra et landhåndværk eller fra daglejerarbejde – og oftest begge dele. Velstandsstigningen i 1830-40'erne medførte jordforbedringsarbejder som mergling og grøftegravning på mange gårde og godser. Det gav gode beskæftigelsesmuligheder for daglejere, men var hårdt arbejde.

Som et supplement til lønnen kunne man påtage sig ansvaret for et plejebarn. Plejebørn var ofte forældreløse, børn af fattiglemmer eller uønskede og forladte børn. Børnene blev af sognerådet udbudt i pleje via en offentlig auktion, hvor de blev bortliciteret til den lavestbydende for et år af gangen. Denne "handel" blev forbudt i 1891, da det – ikke overraskende – viste sig, at den primære interesse gjaldt barnets arbejdskraft.

Alderdom

Husmænd kunne ofte se frem til en alderdom som inddere eller fattighuslemmer, og kun de færreste forblev i eget hjem.

Mange døde, før de blev 70 år. Døden var en hyppig og kendt gæst og blev ikke gemt bort som i dag. At få en standsmæssig begravelse var vigtigt, og den blev ofte forberedt på et tidligt tidspunkt. Ligtøjet var som regel fremstillet, før det første barn blev født. Alle familiemedlemmer og gæster skulle se og røre ved liget for at undgå, at den døde gik igen, og først herefter blev kisten lukket. I forbindelse med begravelsen blev der holdt et begravelsesgilde, som ofte udartede sig, da en god begavelse helst skulle ende i fest og lystighed.

INTRODUKTIONSUDSTILLINGER

Tematisk fremstilling af bondelivet - Vandmøllen fra Davinde (1)
Bondelivets forskellige livsfaser - Hospitalet fra Katterød (8)

● Jørgen Hansen Ellegaard (1805-1871)

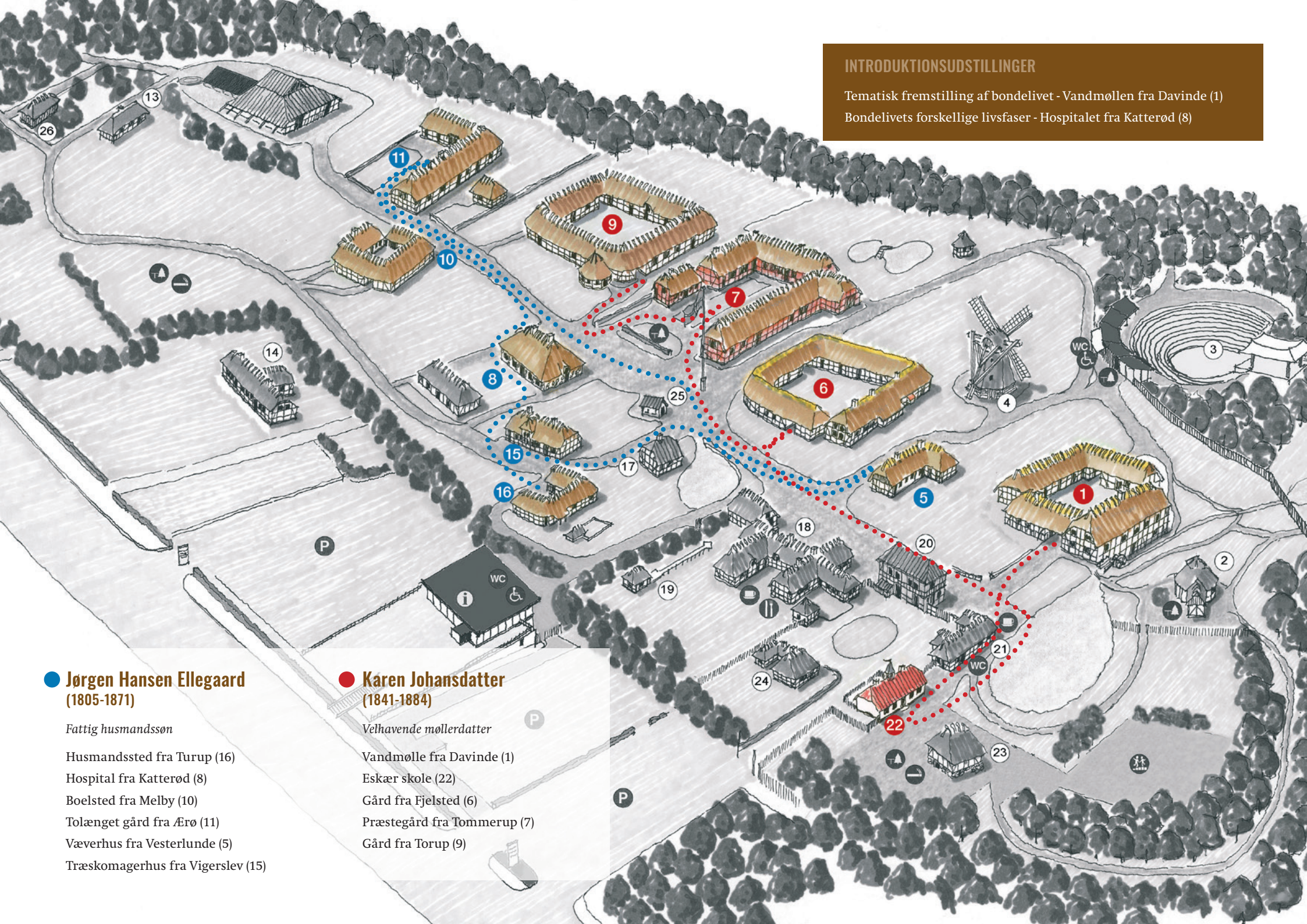
Fattig husmandssøn

- Husmandssted fra Turup (16)
- Hospital fra Katterød (8)
- Boelsted fra Melby (10)
- Tolænget gård fra Ærø (11)
- Væverhus fra Vesterlunde (5)
- Træskomagerhus fra Vigerslev (15)

● Karen Johansdatter (1841-1884)

Velhavende møllerdatter

- Vandmølle fra Davinde (1)
- Eskær skole (22)
- Gård fra Fjelsted (6)
- Præstegård fra Tommerup (7)
- Gård fra Torup (9)

1800-tallets historiske ramme

Barndom

Sammen med præsten hørte mølleren til blandt landsbyens mest fremtrædende folk både økonomisk og socialt.

I 1800-tallets start skulle børn døbes senest otte dage efter fødslen, og moderen var forment adgang til kirken de første seks uger, fordi hun blev betragtet som uren. I 1840'erne faldt dåben og moderens genoptagelse i menigheden ofte sammen, så børnene blev altså døbt, når de var ca. seks uger gamle.

I landsbyskolerne var kun én lærer. Børnene var inddelt med flere klassetrin i hver gruppe. At en del af tjenestebørnene sov i timerne, var ikke et særsyn. Deres dag startede allerede ved 3-4 tiden om morgenen, og de havde arbejdet flere timer, inden de gik i skole. Fra erindringslitteraturen ved vi, at læreren ofte bar over med disse børn og lod dem få en tiltrængt lur.

Ungdom

Velhavende gårdmandsfamilier sendte først deres børn ud at tjene efter konfirmationen, og helst til mere velstående hjem. Her var de var sikre på at deres børn ville få en god uddannelse. Pigerne skulle lære de traditionelle kvindearbejdsområder og de normer og skikke, der var gældende. På Fyn var det f.eks. en udbredt skik, at kvinderne stod op under måltiderne, mens mændene sad bænket langs vinduet med husbond for bordenden. Den skik var mest udbredt der, hvor jorden var mest frugtbar. Her var de sociale skel størst og arbejdsdelingen mellem mænd og kvinder mest udtalt.

Anlæggelsen af prydhave falder tidsmæssigt sammen med modernisering og nyopførelse af stuehusene, dvs. fra om-

Karen Johansdatter - livsforløb

Barndom 1841-1856

Davinde Vandmølle 1

Karen Johansdatter blev født på Davinde Vandmølle. Faderen var landsbyens møller, og forældrene var velhavende. Karen skulle døbes samtidig med, at hendes mor blev fremstillet for menigheden.

Som lille var det mest hendes mor, der tog sig af hende. Da Karen fik en lillesøster, hjalp hun ofte med at passe hende, men alligevel gik megen af Karens tid med leg. Moderen

anså det dog for vigtigt, at hun også hjalp til med de huslige pligter.

Eskær skole 22

Da Karen blev 7 år, kom hun i skole. Hun kunne godt lide skolen og læreren, selv om han kunne blive vred og uddele ørefigner. Det gik mest ud over tjenestebørnene fra de fattige familier, fordi de ofte faldt i søvn i timerne. Frikvarterene med fælleslegene var et dejligt afbræk fra timerne.

Ungdom 1856-1865

Fjeldstedgården 6

Efter sin konfirmation kom Karen ud at tjene på en af landsbyens største gårde, Fjeldstedgården. Her blev hun ansat som lillepige og skulle oplæres i de arbejdsopgaver, en kvinde skulle kunne udføre, når hun engang skulle stå for sin egen husholdning.

På gården boede ejeren Ane Poulsdatter, hendes voksne børn, en tjenestekarl og Karen. Her fik Karen lært mange af de ting, der hørte til en stor landhusholdning, bl.a. fremstilling af smør og ost. Da gårdens ejer interesserede sig meget for prydhaver, fik Karen tillige lært en del om deres pasning. Samtidig syede hun en del udstyr i den tid, hun var på gården.

Tommerup Præstegård 7

Da Karen blev ældre, kom hun i tjeneste på Præstegården, hvor hun lærte finere husførelse. Hun var ansat som stuepige og skulle bl.a. sørge for, at linned og duge var i fineste stand. Derfor tilbragte hun megen tid med tøjrulning, alt imens hun stod og drømte om kæresten Svend, der netop havde foræret hende en flot solhat som markedsgave.

Karens far og præsten var imidlertid enige om, at Karen skulle på højskole, så hun kunne lære mælkeri efter de mest moderne principper. Højskoleopholdet blev et vendepunkt i Karens liv. Foruden oplæringen i praktisk mælkeri blev hun også åndeligt beriget – og så mødte hun Rasmus, som hun senere blev gift med.

Voksenliv 1865-1884

Torupgården 9

Karen og Rasmus blev gift, da Rasmus overtog faderens gård. Ligesom sin far var Rasmus en driftig landmand, og han gjorde driften mere rentabel ved at købe nye redskaber til gården. Han fik også opført en hestegang, der kunne trække en tærskemaskine. Rasmus sad i sognerådet, og sammen med et par af de andre medlemmer var han i gang med at planlægge oprettelsen af et andelsmejeri.

Som madmor fik Karen god brug for de færdigheder, hun som ung var blevet oplært i. Gården havde ry for at levere landsbyens bedste smør, og nu var det Karens tur til at lære fra sig. Hun fik dog også tid til at tage sig af børnene. Familiens ve og vel lå Karen meget på sinde, og hun bestræbte sig på at efterleve de ord om den gode hustru og moder, hun havde hørt på højskolen. At både Karen og hendes mand var "højskolefolk" var der ingen tvivl om – heller ikke i landsbyen. Blomsterne i vinduerne, gardinerne og en reol fuld af bøger talte deres tydelige sprog. Karen døde i barselsseng under fødslen af det tredje barn. Hun blev 43 år.

kring 1860'erne. Pasning af haverne var udelukkende et kvindeanliggende.

Med til en god uddannelse for en velhavende gårdmandsdatter hørte også ophold på en gård af en sådan størrelse og anseelse, at hun kunne lære noget om finere madlavning og pæne, kultiverede omgangsformer. En præstegård var ideel. Med tiden blev også husholdningsskoler et af de tilbud, der skulle sørge for den unge gårdmandsdatters oplæring.

Kvinder fik første gang adgang til højskoler i 1863, da Dalum Højskole tilbød et 3 måneders sommerkursus for kvinder. Efterhånden kom flere til, og et højskoleophold blev for mange gårdmandsdøtre en naturlig del af deres uddannelsesforløb. På højskolen blev kvindens rolle som hustru og moder understreget. Hun skulle være oplyst og velorienteret, så hun kunne være sin mand en støtte og jævnbyrdig partner. Samtidig skulle hun være en god moder, der forstod at motivere sine børn og skubbe dem i den rigtige retning.

Voksenliv

Andelsbevægelse, højskoleophold og foreningsliv – både det politiske og gymnastik- og skytteforeninger – var med til at bevidstgøre bonden om sit værd som samfundsborger, og den driftige gårdmand levede et aktivt og udadrettet liv.

Gårdmandskvinden var til gengæld i stigende grad blevet placeret inde i stuehuset med omsorg for mand, børn og husholdning som hovedansvarsområder.

Både graviditet og barsel udgjorde en vis dødelighedsrisiko. I 1800 tallet døde én ud af hundrede i barselssengen. Det var især den såkaldte barselsfeber, dvs. infektionsangreb, der udgjorde en trussel.

Sådan læses pjecen

Med denne folder kan du følge livsforløbene for to tidstypiske fynske landboer – **Jørgen Hansen Ellegaard** og **Karen Johansdatter**. Livsforløbene, der kan følges fra hus fortæller om de livsvilkår, der var gældende for danske bønder for 150 til 200 år siden.

Jørgen Hansen Ellegaard var husmandsfødt og levede fra 1805 til 1871, mens Karen Johansdatter, der blev født i 1841 og døde i 1884, var barn af velhavende forældre. De to livsforløb skildrer dermed vilkårene for både mænd og kvinder samt for rig og fattig – og viser ydermere den udvikling, der skete i løbet af 1800-tallet.

Foruden de to livsforløb, der i folderen understøttes af historiske baggrundstekster, består *Bondeliv* også af to informationsudstillinger i **Davinde Vandmølle** og **Katterød Hospital**.

Oplysningerne om Jørgen Hansen Ellegård og Karen Johansdatter er hentet fra historiske kilder, og det vides med sikkerhed, at de begge har haft tilknytning til enkelte af de inddragede bygninger. Livsforløbene er dog rekonstrueret af museets historikere.

God fornøjelse på vandring i Jørgen og Karens fodspor.

DEN FYNske LANDSBY

Sejerskovvej 20 • 5260 Odense S

Telefon +45 6551 4601

museum@odense.dk • museum.odense.dk

